

KÖZLEMÉNYEK

Egy könyvészeti ismeretlen debreceni református énekeskönyv 1610-ből. 2007-ben egy berlini antikvárius eladásra kínált egy régi magyar nyelvű könyvet, amely egy Franciaországban lévő magángyűjteménybe került. A könyv magyar tulajdonosa lehetővé tette, hogy a könyvről rövid ismertetést tegyek közzé.

Maga a mű, egy református egyházi és temetési énekgyűjtemény, nem ismeretlen. Első kiadását Újfalvi (Szilvási Újfalvi) Imre állította össze, és 1602-ben Debrecenben jelent meg¹. A szakirodalom második kiadásnak tekinti a némileg bővített tartalommal 1616-ban szintén Debrecenben kiadott, immár Újfalvi nevének szerepeltetése nélküli művet.² Ennek a két kiadásnak, akárcsak Újfalvi Imre működésének, bőséges irodalma van, sőt, az 1602. évi kiadás hasonmás kiadása is megjelent a Bibliotheca Hungarica Antiqua sorozatban.³ A most felbukkant, eddig könyvészeti ismertetlen mű ezeknek az énekgyűjteményeknek köztes, 1610-ben megjelent kiadása.

A könyv leírása:

KERESZTYÉNI ÉNEKEK Melyeket az Magyar Nemzetben Reformáltatott Ecclesiákban szoktak mondani Ezek mellett adattattanak szép rendel az Halotti énekek is Debrecenben, Nyomtatta Lipsiai Pál, 1610.

A4–Z4, Aa4–Yy4 = [2] címlap + 350 + [8] Mutató tábla – 4°, (könyvtábla 13 × 20 cm)

A mű után kötvé 8 üres lap és a hátsó szennylap, közülük 11 oldal 17. századi kézírással beírt.

A címlevél hátán két zsoltár idézet szerepel: Psal: 105. (*Énekellyetek és mondjatok dicsiretet...*) és Psal: 107 (*Dicsirjete az Urat...*)

A címlap után közvetlenül az énekek következnek, 4 csoportba sorolva:

- *Az Psalmusokból való isteni dicseretek*
- *Idnepekre való énekek*
- *Az Chatechesisből való énekek*
- *Külömb külömb fële énekek*

Az énekeket követi önálló részként, de címlap nélkül a temetési éneke gyűjteménye:

- *Halot temeteskorra való énekek*

A könyvet 4 számozatlan levélen a Mutató tábla zárja, amely 232 éneket sorol fel.

A fatáblára vont, görgetős vaknyomással díszített (a díszítések között Luther Márton, Melanchthon Philip, Hus János és Rotterdami Erasmus kicsiny portréival) bőrkötésű könyv rendkívül jó állapotban maradt fenn, csupán a két könyvcsat közül hiányzik az egyik. A kötésen az 1610 évszám és „M E N” monogram is szerepel. Nem kizárt, hogy a kötés a könyvvel egyidős és debreceni munka.

¹ RMNY 886.

² RMNY 1107.

³ *Keresztyéni énekek Debrecen, 1602*, Közzétette Kőszeghy Péter, kísérő tanulmányát írta Ács Pál (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 38), Budapest, Balassi Kiadó, [2004].

Ezt a későbbiekben egy alapos, a könyvet kézbevevő vizsgálat tudja majd eldönteni.⁴ A könyv gerincére valamikor a 18. században(?) aranyozott díszítéseket préseltek és „Keresztyeni enek” valamint „Hungarice” nyomatott papír címkéket ragasztottak. Ez utóbbi utalhat akár arra is, hogy a könyv egy nagyobb, több nyelven megjelent műveket magába foglaló könyvgyűjteményben is szerepelt.

A könyv korábbi tulajdonosai körül sok a bizonytalanság. A könyvet eladó antikvárius a könyv eredetéről csak annyit tudott mondani, hogy egy Londonban tartott antik könyvvásáron vette. Az első könyvtábla hátoldalán kiskolacsini Zbisko Ferenc Károly (1711–1774) választott vegliai püspök, etc., királyi tanácsos exlibrise van. Az antikvárius közlése szerint a könyv hozzá kerülésekor az exlibris levált [félig levált? – nem emlékezett pontosan] állapotban volt, ő ragasztotta vissza, alatta angol nyelvű exlibris van. Ez logikailag furcsának tűnik: ha a könyv Angliában került elő, az angol exlibrisnek kellene felül lennie.

Az első szennylapon possesori bejegyzés szerepel: „Accepi librum hunc ex liberalitate Dnj (olvashatatlan név, végén kettőspont) Ő: Ao 1619 24 Martii”. A bejegyzésben az abban a korban csak a magyar nyelvben használt „Ö” betű megjelenése magyar kapcsolódásra utalhat. A címlapon egy felismerhetetlen szárazbélyegző (nemesi címer?) nyoma látható.

A kötésen szereplő „M E N” névrövidítést nem tudtuk feloldani.

Ez a rövid könyvismertetés nem tekinti feladatának a könyv tartalmának részletes összehasonlítását az 1602. évi és az 1616. évi énekeskönyvek tartalmával. Biztosra vesszük, hogy ezt majd elvégzik azok, akik a reformárus egyházi énekekkel, vagy Újfalvi Imre működésével foglalkoznak, és érdeklődésüket ennek a kiadásnak a felbukkanása felkelti. Néhány szűrőpróba szerűen elvégzett ellenőrzés alapján mégis biztosan állítható, hogy a könyv tartalmában az eddig ismert 1602. és 1616. évi kiadásokétól eltérő.

Kedzdetként rögtön feltűnik, hogy a most felbukkant könyvben nem szerepel az 1602. évben megjelent *Praefatio*, és az Újfalvi Imre által összeállított énekeskönyv-jegyzék.

Ugyancsak az 1602. évi kiadástól való eltéréseket találunk a Psalmusokból való dicséreteknél. Sztárai Mihály *Sok jótéteményen...* éneke után az *Örök Isten figyelmezzél...* (LXX. Psalmus) és az *Úr Isten figyelmezzél...* (LXXI. Psalmus) kezdetű énekek következnek, és csak ezután következik Skarica Máté *Hogy Jeruzsálemnek...* kezdetű éneke. Huszár Gál *Jer örvendezzünk...* és Barát István *Siess nagy Úristen...* éneke között az *Örüllyetek az Istenben...* (C. Psalmus) és *Illyen fogadást tőn az szent Dávid...* (CI. Psalmus) kezdetű énekek találhatók. Ez a négy közbeiktatott ének az 1602. évi kiadásban nem szerepel.⁵

Az 1602. évi kiadásban és a most felbukkant könyvben szereplő *Catechesisből való énekek* teljesen megegyeznek. Közöttük szerepel a *Jézus Krisztusnak egyedüli üdvösségünknek...* kezdetű ének, amely helyett az 1616. évi kiadásban Batizi András *Jer dicsérjük...* éneke jelent meg.

A *Halotti énekek* teljességükben az 1602. évi példány hiányossága miatt nem összehasonlíthatók. Eltérően azonban a másik két kiadástól, az 1610 évi kiadásban a *Halotti énekek* között nem szerepelnek a latin nyelvű énekek, és nem található az 1616. kiadásban a temetési rész végén szereplő *Intés* sem. Azt nem tudni biztosan, hogy ez az *Intés* az 1602. évi kiadásban szerepelt-e.

Az 1616. évi kiadásban az *Ünnepi énekek* között legalább négy olyan ének van, (Szegedi Kis István *Jézus születik...*, Sztáray Mihály *Mi Atyánk, Atya...* és *Minden embereknek...*, valamint a szerző nélküli *Hálát adjunk mindnyáján...* kezdetű énekek), amely ebben az 1610-ben megjelent kiadásban nem szerepel. A mindkét kiadásban meglévő énekek sorrendje egy-két esetben eltérő.

⁴ Köszönet Rozsondai Marianne-nak a fényképek alapján mondott, csak előzetes véleményéért.

⁵ Ezek az énekek talán az 1602-es, Újfalvi Imre szerkesztette énekeskönyvben is meglehettek, ám az egyetlen fennmaradt példány csonkulása miatt a kötetben ma már csakugyan nincsenek benne. (A Szerk.)

1. kép
Címlap

2. kép
Kötés

3. kép
Exlibris

Könyvünkéből hiányzik pár olyan ének is, amely viszont az 1602. és 1616. évi kiadásban egyaránt szerepel. Az egyik ilyen Tesini Imre *Tebenned bízom, Uram...* kezdetű éneke.

Az énekes könyv 1602. évi kiadását a könyvészeti irodalom Szabó Károly nyomán⁶ köti Újfalvi Imréhez.

Újfalvi Imre 1596-tól debreceni kollégium tanára, később debreceni prédikátor, majd esperes lett. 1607-től nagyváradai prédikátor és a Bihari Egyházmegye esperese volt. Súlyos vitái voltak Hodászi Lukács református püspökkel a püspöki intézmény szükségessége körül, ezért 1610. november 7-én, a Nagyváradon tartott Zsinat hivatalaiból felmentette. 1612-ben a prédikátorságtól is eltiltották, majd a világi hatóságok bebörtönözték. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem fogságát 1614-ben kegyelemből száműzetésre változtatta. Újfalvi ekkor elhagyta Erdélyt, majd rövidesen nyoma veszett.⁷

1610-ben a Nagyváradon élő Újfalvi és a Debrecenben prédikátorként is működő Hodászi Lukács püspök vitája teljesen elmérgesedett. Erre való tekintettel feltételezzük, hogy ezért adták ki az énekes könyvet – amelyet a református egyház bizonyára magáénak tekintett – megváltozott címlappal és az Újfalvira utaló *Prefatio* és *Azoknak nevek kik énekes könyveknek ki bocsátasaban munkalkottanak* című jegyzék nélkül. Azt nem tudjuk, hogy az 1610-ben megjelent könyvet ki állította össze, ki határozott a tartalmi változtatásokról (énekek elhagyása, illetve újak beiktatása, énekek sorrendjének felcserélése, stb.), de talán a további kutatások erre majd választ adnak.

A könyv érdekességét növeli a könyv végére kötött magyar kézírásos zsoltár- és ének gyűjtemény. Közöttük szerepel az LI. (Miserere) zsoltár, és unitárius énekeskönyvekben nyomtatásban is megjelent *Sok nyavalyánkban Atyánkhoz kiáltunk...*⁸ és *Dicséretet mondjunk Úristennek és Ő Fiának...*⁹ kezdetű két ének.

Várhatóan a Franciaországban lévő könyv tulajdonosa hozzájárul ahhoz, hogy a könyvről digitális másolat készüljön, így az a kutatók és érdeklődők számára is elérhető lesz.

Keywords: history of press; calvinist hymn book of Debrecen

SZALAI BÉLA

⁶ Szabó Károly RMK I, 302 és 377.

⁷ Újfalvi Imre életéről I. Tóth Ferenc, *A helvétziai vallástételt követő Túl a Tiszai Szuperintendenciában élt református püspökök élete*, Győr, 1812.; SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, XIV. kötet, Bp., Magyar Könyvkiadók Egyesülete, 1981.

⁸ RMNY 983.

⁹ RMNY 1541.